

# ANTICKÁ MYSTERIA

- Synesios zaznamenal Aristotelův výrok týkající se zasvěcování do mysterií:
  - *„Aristoteles je toho názoru, že ti, kdo jsou zasvěcováni, se nemají něco dozvědět, nýbrž mají zakusit jiné stavy a být uvedeni do jistých rozpoložení – přirozeně poté, co se na to určitým způsobem připravili.“*
- přesto pro nás antická mysteria zůstávají tajemstvím
  - některé texty odhalují vztah středomořských národů k tajemstvím podsvětí i nebes
  - např. Keltové se stýkali s **Etrusky** (kteří se později usadili v severní Itálii) a byli v kontaktu s obchodníky, kteří obchodovali s dalekými kraji (filosofové s nimi často putovali za poznáním)

– bylo by zvláštní, kdyby něco (např. z **orfických** či **eleuzínských mysterií**) neovlivnilo i středoevropskou tradici – viz např. nalezené obětiny v **Býčí skále** pocházející mj. i z Peloponésu doby bronzové...

- **mystéria**

- **tajné obřady**, do nichž uchazeči vstupují v **zasvěcovacím aktu**

- mohla být vázána k jednomu **bohu** nebo k **více bohům** současně

- slibovala lidem vykoupení ze strastiplného bytí a dosažení lepšího života po smrti

- tyto kulty se nikdy nezformovaly do podoby **církví**

- bývaly přístupné všem včetně **otroků**, většinou dokonce převažovali lidé z **nižších společenských vrstev** (včetně otroků, bezdomovců, nemajetných)

- nevíme, od jaké doby lidé provozovali mystéria
  - zda už od **paleolitu**, čemuž by mohly nasvědčovat **jeskynní malby** coby výzdoba místa k mysterijním obřadům
  - v Řecku to bylo přinejmenším od **poloviny 2. tisíciletí př.n.l.**
  - zdá se, že **vrchol** provozování mystérií spadá do období **helénismu** (cca 4. stol. př.n.l. – 1. stol. př.n.l.)

## Povaha a podoba mystérií:

- podstatou každého mysteria byl určitý **mýtus** ve vztahu ke konkrétním **božstvům**
  - během **zasvěcování** noviců se tento mýtus buď **předváděl**, nebo **sděloval**

- aktéry byli **kněží** – buď jako **herci** nebo **recitátoři** či vypravěči
- později mohli převzít jejich úlohu **herci** a hudebníci, přičemž nevíme, zda tito profesionálové účinkovali jen v částech **přístupných veřejnosti**, nebo i při rituálním **zasvěcování**, které bylo veřejnosti **nepřístupné**
- mystéria se totiž dělávala na část veřejnosti **přístupnou** a část **tajnou** – určenou jen členům daného kultu a adeptům o členství:
  - o **tajných částech** dnes prakticky nic **nevíme**, protože mystikové dodrželi svůj slib mlčení a po **zákazu mystérií** nikdo z nich tajné učení **nese-psal**
  - i samotné **mýty** měly patrně své **veřejné** a **tajné části** související s mysteriem, které mohly být zaznamenány v **liturgických knihách**, o jakých se zmiňuje např. **Platón**

- to potvrzují i **křesťanské prameny** pojednávající o dobrovolných i vynucených **spáleních** takových knih: svaté knihy prý sloužily **veleknězi**, který je vyjímal z úkrytu, kde ležely ve skříňce
- účelem mysterií bylo hlavně překonat **strach ze smrti**, získat **duchovní posílení** a „**poznat sebe sama**“ (vlastní podstatu, svou duši)
  - za **helénismu** musela řecká mysteria čelit **tlaku kultů** šířících se z **Východu** – orientální kulty bývaly **orgiastičtější** než racionalistické kulty řecké a získávaly rychle na **oblibě** (údajně své adepty přiváděly do **blízkosti boha** těsněji)
  - **řecké kulty** se vztahovaly k **podsvětí** a jeho **vládci** (viz Démétér a Persefona), **orientální kulty** byly soustředěny

- kolem mýtu, v němž převládá **láska a tragický konec** (viz např. Eset a Usir)
- prostředky **dosažení vytržení** (extáze) při kultovním zasvěcení mohly být následovné:
  - divoké **tance** v doprovodu rychlé, monotónní **hudby**
  - pití **opojných nápojů**, často různých směsí (odtud jejich označení „kykeón“, tj. směs)
  - požívání **psychoaktivních látek** (např. námel), mohly však být přidány do nápojů
  - odolávání **spánku** vedoucí k halucinacím

## Písenné prameny o mysteriích:

- o mysteriích máme mnoho **zmínek** v četných pramenech:
  - od **homérských hymnů** až po **pozdní pisatele**
  - zvlášt důležité informace známe z **křesťanských pramenů**, jejichž cílem bylo ukázat nemorálnost a zvrácenost **pohanského náboženství** – potíž je v tom, že jejich charakteristika bývá **povrchní** (jejím účelem nebylo podat detailní vyčerpávající popis o mysteriích)
  - z antické literatury se dochovaly pasáže o mysteriích např. v ***Metamorfósách aneb Zlatý osel*** od **Apuleia** (psáno latinsky) nebo v ***O Isidě a Osiridovi*** od řeckého **Plútarcha** (v obou případech jde o významné prameny pro poznání **egyptských kultů v římské říši**)

- významné jsou také prameny povahy **historické** a **soudní záznam** týkající se obhajoby athénské řečníka **Andokida** obviněného z narušení **eleusinských mystérií**, tradované pod názvem ***O mystériích***
- a dále také obsáhlý popis procesu proti **Bakchovým mystériím** v **Římě**, který se dochoval v **Liviově** podání (kniha 39, 8nn)

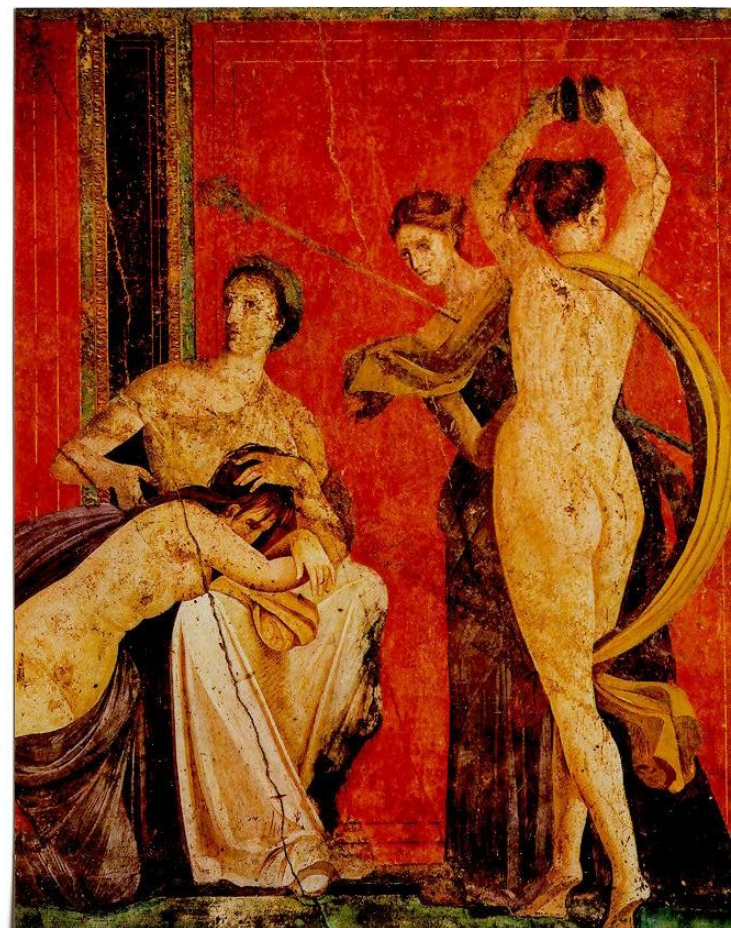
## Místa konání mystérií:

- přibližování člověka k božstvu prostřednictvím mystérií nebylo pouze řeckou záležitostí
  - známe mysteria z **Egypta**, **Persie**, **Sýrie** či **Thrákie** – např. ostrov **Sámothraké** u jižního pobřeží **Thrákie** (evropská část **Turecka**, **SV Řecka** a **JV Bulharska**) v **Egejském moři**, kde se konala tzv. **mystéria Velkých bohů**

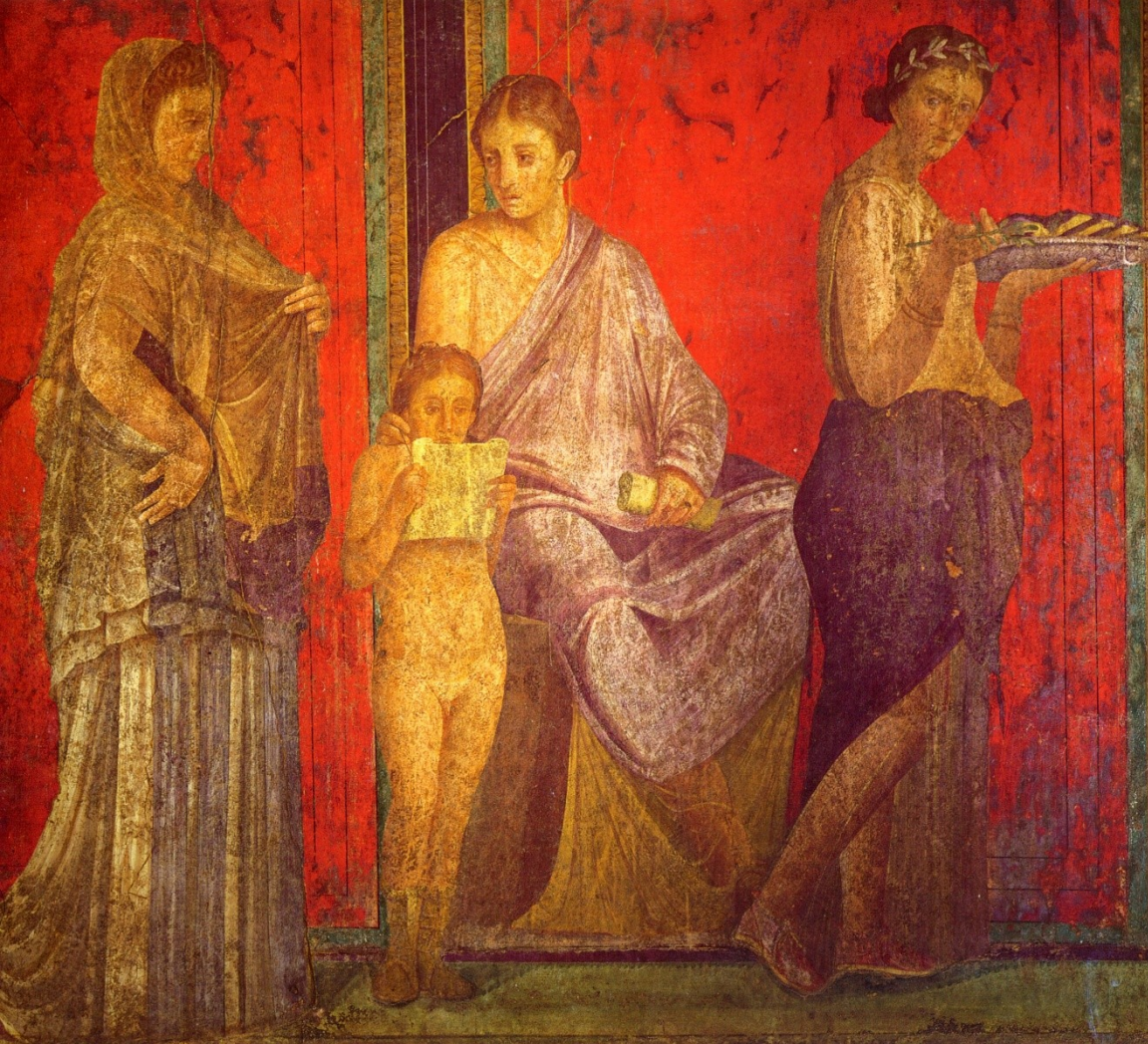


- mnoho mystérií se do Řecka dostalo z **jiných kultur**: z Persie, Egypta, Sýrie, Babylonu a Malé Asie
- na území antického světa stojí **zbytky svatyní**
  - často na těžko přístupných místech jako **Bakchův chrám** na libanonsko-syrském pomezí v Baalbeku či **Isidin chrámový komplex** ve Filách na nilském ostrově
  - jindy jde o **podzemní svatyně** – zejména početná **mithraea** v Římě: např. pod křesťanskými bazilikami **Santa Maria Maggiore** (Marie Sněžná) nebo **San Clemente**, v Eleusině to byla **jeskyně**
  - na bývalých kultovních místech byly nalezeny početné **kultovní předměty**, jejichž **účel** nám většinou uniká...
- z různých **nápisů a záznamů** známe
  - **kněžské funkce**, názvy **kultovního inventáře** i části **modliteb, přísah a zvolání**

- některé **malby** se také pojí k mystériím – např. scény v římském paláci **Aldobrandinů** či výzdoba z **Vily mysterií** (Villa dei misteri) v **Pompejích**, kde se dochovaly nástěnné výjevy **iniciace** patrně v souvislosti s **Bakchovým kultem** (sama místnost sloužila snad k pořádání hostin a přijímání hostů: **večeřadlo**)
- **mysteria byla konána po dobu více dní**
  - adepti se na ně připravovali už před jejich začátkem např. **půstem**
  - během **konání mysterií** nosili zaslíbenci **předepsaný oděv** a účastnily se jich **osoby** vykonávající **konkrétní povinnosti** v souvislosti s průběhem mystérií (např. omývaní zasvěcenců)
  - součástí byl mystický **průvod** a **hody z obětí** předložených božstvům



vila mysterií v Pompejích:  
malby znázorňující akt zasvěcování



nahoře: sedící matrona a chlapec  
předčítající text ze svitku





sedící silén dává napít se posvátného nápoje mladému satyrovi (zasvěcenci), druhý satyr drží posvátnou masku, jejíž odraz se snad odráží na hladině nápoje



- bývalo také určeno, jaké jsou **nejvyšší možné sumy** se platí za určitá zboží nebo služby na daném **tržišti** během mystérií a jaké **pokuty** za porušení konkrétních předpisů a zákazů (pro majetné jsou určeny **peněžité** tresty, pro otroky a nemajetné jsou to tresty **bičem**)
- jakékoli vynesení **obsahu mystérií** na **veřejnost** trestala obec zpravidla **smrtí** – známe několik osob, které byly **souzeny** z tohoto přečinu:
  - snad byl souzen autor tragédií **Aischylos** (trazuje se o něm, že byl zasvěcen v Eleusině), jistě byl souzen politik a vojevůdce **Alkibiadés, Andokidés** aj.
- podnětem mohlo být udání / obvinění kvůli **předvádění** v soukromí **scény z mystérií**, sdělení jejich **obsahu**, oslovení **nejvyššího kněze** z Eleusiny jeho **občanským jménem**, za **přestoupení** nějakého **zákazu** během mystérií apod.

## Zákaz konání mystérií:

- **zákaz** mystérií byl vydán roku **391**, když papež **Theodosius I. Svatý** vydal **zákaz** vyznávání **nekřesťanských kultů**
  - **395** zákaz uctívání pohanských kultů stvrdil i římský císař **Theodosius** (a téhož roku zemřel)
  - přesto se v některých východních oblastech tyto kulty **udržely** až do **6. stol.**
- tím se **uzavřela epocha**, jež uctívala svět bohů **velkolepými stavbami, obětinami** a veřejnými i tajnými **obřady**, která si své bohy dovedla velkolepě přiblížit také v **umělecké tvorbě**
  - postavy **bohů** ožívaly v **literárním** podání a na rozdíl od **mystérií** (kde se adepti přibližovali **skutečným bohům**)



přinášely posluchačům či čtenářům povědomí o své **povaze**

– kromě literárně **zaznamenaných mýtů** vlastně neznáme z obsahu **mysterií nic**, neboť šlo o skrytá **tajemství víry** (o tom svědčí i etymologie: ***mysterion* = tajemství**)

• z antiky máme doloženo konání následujících mysterií:

– **eleusinská mysteria** (Démétér, Persefona, Hádés)

– **dionýská mysteria** (Dionýsos)

– **orfická mysteria** (Orfeus)

– **kult Isidy** (původně egyptská Eset, jež přemohla smrt)

– **mithrova mysteria** (původně perský solární kult boha Mithry)

– **kult Kybely a Attida** (původně Malá Asie a Sýrie)

## Kult Kybely a Attida

- v maloasijské a syrské oblasti byl rozšířen kult bohyně zvané **Velká matka**, jménem Kybelé
  - později získala vůdčí postavení v panteonu coby **Velká Matka bohů**, zvaná též **Idská Kybelé** (na maloasijském pohoří Ida stál její chrám)
  - její uctívání se dostalo i do Řecka, zejména na Kypr a do jónských měst, v nichž si bohyni spojovali s obdobnými řeckými představami – zejm. s bohyní Rheou (dcera Gáji a Úrana, matka hl. olympských bohů: Dia, Poseidóna, Háda, Héry atd.), ale také s bohyní Démétrou (coby dárkyně obilí, roli mohla sehrát i etymologie: Dé/Gé + métér, tj. Matka Země)
  - později byla uctívána s ostatními bohy i ve velkých městech (včetně Athén), o čemž svědčí mj. také

promluva sboru v Euripidových *Bakchantkách*:

Ach, jak je blažený, ach, jak je šťastný,  
kdo tajemné obřady poznal.

Svůj život v čistotě tráví,  
v duši vždy radost a jásot.

Na horách v Bakchově reji  
posvátnou očistu získá.

I Kybelu, Velkou Matku,  
ctí, její obřady slaví.

- Kybelé byla podle mytologie **zamilovaná** do frýžského **boha vegetace Attida**
- když **Attis prchal** před pronásledující ctitelkou **Kybelou**, zbavil se svého **přirození** (z jeho krve vyrostly **fialky**, jež znamenají v přírodě příchod trvalého jara)
- aby se udržel věčný koloběh přírody, **vstává Attis** o jarní slavnosti **z mrtvých**

- starořecký historik **Diodóros Sicilský** (žil v 1. stol. př.n.l.) zaznamenal ve svém díle *Historická bibliotéka* mýtus o nešťastné lásce **Kybelé** a mládence **Attida**:
- královští rodiče **pohodili** svou dceru na **horu Kybelos**, kde ji živila **zvěř**. Když dospěla, **zamilovala** se do místního mladíka **Attida** a otěhotněla s ním. Kybela byla lidmi tak oblíbená, že ji její otec (král Frýgie a Lýdie, tedy východu i západu Malé Asie) přijal zpět, když však zjistil, že už není panna, Attida dal **popravit** a jeho mrtvolu **pohodit**. Kybelé stížená šílenstvím bloudila zemí a zoufale **hledala Attidovo tělo...**
- v tom mýtus připomíná egyptský příběh o **Eset a Usirovi**
- v Malé Asii však vypukl **hladomor** a lidé se obrátili na věštírnu, která jim sdělila, aby Kybelu uctívali jako **bohyni** a Attidovo tělo **pohřbili**

- chrám Kybele **postavili**, Attidovo tělo však nemohli **najít**... a tak zhotovili jeho podobu, před kterou **naříkali**, aby usmířili boží hněv pro nedodržení příkazu
- Frýgové pak každoročně vzpomínají Attida **smutečnými slavnostmi** a věří, že Attis znovu ožívá
- kult Kybely a Attida tedy obsahuje prvky **trpícího a umírajícího božstva** (podobě jako Ištar a Dummuzi či Eset a Usir), které se vždy rodí do nového božstva
- stará pověst praví, že to byla právě **Frýgie**, kde se začalo obilí rodit poprvé na světě
- zejména od **2. stol. n.l.** máme o tomto kultu řadu dokladů a zpráv:
  - šlo o kult extaticko-orgiastického charakteru (doprovodné sexuální výstřelky však nejsou doložené, zvěsti o vulgárních formách kultu se šířily veřejností až

za Římské říše)

- do kultu pronikl prvek **kultovní kastrace**, kterou museli podstoupit **nižší chrámoví kněží** spjatí s kultem (to se však netýkalo hlavního představitele těchto kněží)
- kastrace byla prováděna v nejhlubší **chrámové svatyni**, v níž byla kandidátovi na kněžský úřad (nikoli účastníkovi mysterií) propíchnuta varlata rozžhavenou jehlicí (po smrti kněze byla jeho varlata zabalena do zlatých plíšků a věnována bohyni)
- v jejím kultu se objevovaly **hudební nástroje**: bicí (tympana a kymbala) a sýrix (složená z více píšťal)
- **iniciační prvky** kultu patrně přejal od eleusinských mysterií, kdy členové zasvěcení do kultu vytvářejí společenství mystů
- první **křesťané** vnímali v Attidově údělu paralelu s **utrpením a zmrtvýchvstáním Krista**

- Zlatá tabulka z Hipponionu

– jeden z nejúplnějších **orfických textů**, který patrně nosila na krku žena z jihoitalské Kalábrie (pohřbená kolem roku 400 př.n.l.) zní:

Toto je dílo Paměti, když jsi blízko smrti a sestupuješ dolů do dobře vystavěného Hádova domu.

Na pravé straně je pramen a vedle stojí bílý cypřiš.

Duše mrtvých k němu sestupují a osvěžují se.

Neopovažuj se přistoupit k tomuto prameni!

Před sebou nalezněš chladnou vodu vytékající z Jezera Paměti, strážce stojí před ní.

Zeptají se tě s prohnáním důvtipem, co hledáš v temnotě rmutného Hádu.

Řekni: *Jsem syn Země a hvězdné Oblohy.*

*Jsem vyprahlý žízní a umírám, a tak mi rychle dopřejte k  
napití chladné vody z Jezera Paměti.*

A oni tě ohlásí u Podsvětního krále a dovolí ti napít se z  
Jezera Paměti.

A ty také, poté co ses napil, půjdeš svatou cestou, po které  
putují zářní zasvěcenci.

– **zasvěcenec** je ten, kdo nahlédl či vstoupil během  
mysterijních kultů **za svět** (pozemský) a ví, jak je  
uspořádán – v případě podsvětí jde o sestup ke  
kořenům světa

- Zlatá tabulka z Petelie:

– poškozenou tabulku s obdobným textem koupil roku  
1830 baron Millingen – údajně pochází z hrobu v Petalii  
(dnešní Strongoli v jižní Itálii) cca ze 4. stol. př.n.l.:



Na levé straně Hádova domu nalezněš pramen a vedle něj bude stát bílý cypřiš.

Ať tě ani nenapadne přiblížit se k tomu prameni!

Nalezněš další, z Jezera Paměti vytékající chladnou vodu, budou před ní stát stráže.

Řekni: *Jsem dítě Země a hvězdné Oblohy, ale z nebeského pokolení. Vždyť to sami víte.*

*Jsem vyprahlá žízň a umírám, a tak mi rychle dopřejte chladné vody vytékající z Jezera Paměti.*

A oni sami ti poskytnou vodu z posvátného pramene a potom budeš vládnout s ostatními héroy.

Toto je dílo paměti. Když budeš umírat..... napiš toto.....  
obklopen temnotou.....

(zbytek poškozen)

## LITERATURA K ANTICKÝM MYSTERIÍM:

- Dostálová, Růžena; Hošek, Radislav: ***Antická mystéria*** (Praha 1997)
- Giebel, Marion: ***Tajemství antických kultů*** (2009)